

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 281, s. 51-52; *Kānunnāme*, Bibliothek Nationale, nr. Turc 85, vr. 141^b; *Kānunnāme-i Âl-i Osmân* (TOEM ilâvesi, nşr. Mehmed Ârif), İstanbul 1329, s. 38-39; Barkan, *Kanunlar*, s. 14, 33, 34, 43, 49, 68-69, 129, 136, 143, 144, 196, 208-209, 216, 233, 234, 245, 247, 263, 271, 311, 317, 331, 332, 339; B. Lewis, "Bād-i Hawâ", *EI*² (İng.), I, 850; a.mlf., "Bād-ı Hevâ", *UDMİ*, III, 868-869.

HALİL SAHİLLİOĞLU

BADAJOZ

(bk. BATALYEVs).

BADALOŞKA

Osmanlılar döneminde
kullanılan bir top çeşidi
(bk. TOP).

BÂDE

(باد)

İlâhî aşk, muhabbet ve
hakikat anlamlarında kullanılan
bir tasavvuf terimi.

"Şarap" anlamına gelen Farsça bir kelime olup mecaz olarak "kadeh" anlamında da kullanılır. Süfîlere göre ruhların yeryüzüne indirilmeden önce Hakk'ın huzurunda toplandıkları *bezm-i elest** kutusal bir işret meclisidir. Ruhlar bu mecliste Allah'ın, "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" sorusuna, "Belâ" (evet) diye cevap vermişler (el-A'râf 7/172-173) ve bu şekilde elest bezminde aşk bâdesini içmişlerdir. Bu yüzdendir ruhlar bedenini ifade eden anâsır âleminin bağlarından sıyrılarak yeniden ilâhî âleme ve bezm-i elestteki durumlarına dönmek isterler.

Mürşidler için, "aşk, sevgi ve mârifet dağıtan" mânasına *bâde-fürûş* tabiri kullanılır. Çünkü mürşid çevresindekilere mâna âlemlerinden ilâhî feyiz sunar. Tasavvuf edebiyatında bâde mürşidin tâliplere takdim ettiği aşk, Allah sevgisi, mârifet ve hakikatin özünü, kadeh bu mârifet ve sevgiyi taşıyan kabı, sâkî mürşidi, meyhanedergâhı, sarhoşluk ise aşk, vecd ve sekr halini ifade eder. Bazı süfîler, kıyamet gününde Hz. Ali'nin kevser sâkisi olacağını belirterek ona "bâde-fürûş", "mey-fürûş" ve "hammâr" gibi isimler verirler.

Divan edebiyatında şairler bâdeyi, "bâde-i gülğün", "bâde-i gülfâm", "bâde-i sadsâle" gibi terkip halinde ve "bâde-

nûş", "bâde-hâr", "bâde-perest", "bâde-keş" gibi birleşik sıfat olarak kullanmışlardır. Halk edebiyatında konusu aşk olan hikâyeler "bâdeli âşıkların hikâyesi" adıyla anılır. Bu tür hikâyelerde âşıklar rüyalarında bir pîrin elinden içtikleri içki ile şair olur veya kendilerine gösterilen bir güzele vurulurlar. Gördükleri bu rüyayı kimseye söylemeden aradıklarını bulmak için diyar diyar dolaşır, bazan da aynı şekilde âşık olan şairler tarafından imtihana tâbi tutulurlar. Âşıklara rüyada sunulan içkiye bâde, bu yolla şiir söyleyen âşıklara da bâdeli âşık denir (bk. ÂŞIK).

BİBLİYOGRAFYA :

Ca'fer Seccâdi, *Ferheng*, "bâde" md.; Pakalın, I, 144-145; Banarlı, *RTET*, I, 627; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 160-161; a.mlf., *Divan Edebiyatı*, s. 323-325.

İRFAN GÜNDÜZ

BADGER, George Percy

(1815-1888)

İngiliz müsteşrik.

Londra'nın kuzeydoğusundaki Chelmsford'da doğdu. Ailesi, çocukluğu ve yetişme tarzı hakkında yeterli bilgi yoktur. İngiliz ordusunda çavuş olan babası, muhtemelen görevle gittiği Malta'da öldüğünde Badger on dokuz yaşındaydı. Burada sıkıntı içinde ve kayda değer bir resmî eğitim almadan yetişti. Yabancı dil öğrenmeye karşı büyük bir kabiliyeti olduğundan kısa zamanda Malta dilini ve halk Arapça'sının mahallî bir lehçesi olan bu dile hâkimiyeti sayesinde diğer Ortadoğu lehçelerini öğrendi.

1835-1836'da gerçekleştirdiği ilk Ortadoğu ziyareti çerçevesinde gittiği Beyrut'ta Arapça çalışmasını devam ettirdi. Malta'ya dönüşünde katıldığı Anglikan Kilisesi Misyonerlik Teşkilâtı'nın (Anglican Church Missionary Society) Valletta'daki yayınevinin Arapça bölümünde mütercim ve matbaacı olarak eğitim gördü. Burada, aralarında modern Arap dili ve edebiyatının öncülerinden olan Lüb-nanlı meşhur yazar Fâris eş-Şidyâk'ın da bulunduğu ilim adamları ve gezici vâizlerden müteşekkil bir gruba katıldı. Badger, özellikle Fâris eş-Şidyâk'tan, başta sözlüğünün hazırlanmasında olmak üzere çok faydalandı.

1841'de Malta'dan ayrılarak rahiplik yapmak üzere İngiltere'ye gittiyse de 1842-1862 yılları arasındaki dönemin

büyük bir kısmını çeşitli görevlerle yine Ortadoğu'da geçirdi. Kuzey Irak'taki Nestûrî Kilisesi'ne yaptığı ziyaretin izlenimlerini dile getiren eserini 1852'de yayımladı (*The Nestorians and their Rituals*).

1845'te tayin edildiği Bombay Piskoposluğu'na bağlı papazlık görevini 1862'ye kadar sürdürdü. Vaktinin çoğunu geçirdiği Aden'de, 1854'ten itibaren de mahallî İngiliz idaresinin Güney Yemen'deki Arap kabileleriyle olan ilişkilerinde takip edeceği diplomatik ve politik yaklaşımın belirlenmesinde önemli bir rol üstlendi. Buradaki yetkililerden büyük bir saygı gören Badger, bunların başında gelen Sir James Outram tarafından Arabistan ve Hûzistan'a karşı düzenlenen bir askerî sefere dahil edildi.

1860'ta Uman'a gönderilen komisyondan görev aldı. Bu görevi sırasında kendisine Uman Sultanı Seyyid Süveynî tarafından, Humeyd b. Muhammed b. Rûzeyk'in (ö. 1274/1857), 661-1856 yılları arası Uman tarihi üzerine hazırladığı *el-Fet-hu'l-mübîn fi sîreti's-sâdeti'l-Bû Sa'î-diyyîn* adlı eserinin bir yazma nüshası hediye edildi. Badger İngilizce'ye çevirdiği bu eseri uzun bir mukaddime, dipnotlar ve bazı eklerle 1870'e kadar getirerek *History of the Imams and Seyyids of Oman* adıyla yayımladı (London 1871; New York 1963). Sonraki araştırmalarda bu neşrin eserin eksik bir nüshasına dayandığı ve bazı tercüme yanlışları ihtiva ettiği belirtilmişse de Badger'in yaptığı açıklamalar ve ilâvelerle bu kaynağın değerini oldukça arttırdığı kabul edilmektedir.

Badger Mısır'da ziyaretçi görünümünde geçirdiği 1861-1862 kışı boyunca, bölgedeki muhtemel savaşları planlayan eski dostu General Outram için, ülkedeki askerî istihkâmlarla o sıralarda inşa halinde olan Süveyş Kanalı hakkında istihbarat çalışmaları yaptı; istihbaratçılara gerekli bütün incelikleri içeren çeşitli raporlar hazırladı.

1872 ve 1878'de Zengibar'a gönderilen diplomatik misyonlarda bulundu. Bu iki seyahat dışında ömrünün 1862-1888 arasındaki son yirmi altı yılını ilmî araştırmalarla geçirdi. Bu çalışmalarının en önemlisi *An English-Arabic Lexicon/Kitâbü'z-Zağîretî'l-'ilmiyye fi'l-luğateyni'l-İnkiliziyye ve'l-'Arabîyye* (London 1298/1881; Harvard 1898; Beyrut 1967, 1968, 1980) adlı sözlük olup İngilizce kelime ve deyimlerin klasik Arapça-

daki ve mahallî lehçelerdeki karşılıklarını büyük bir ustalıkla vermesi yönünden değerli bir eserdir. 1872-1881 arasında dokuz yılını telifi ve dizgisinin taşımasıyla geçirdiği, daha önce benzeri yapılmamış böyle bir eseri hazırlamasının sebebi, Malta'da 1830'lu yıllarda yürüttüğü yayıncılık faaliyetleri çerçevesinde eğitimle ilgili çeşitli eserlerin İngilizce'den Arapça'ya çevirisini yaparken karşılaştığı tercüme güçlükleridir.

Diğer önemli eserleri ise şunlardır: 1. *Description of Malta and Gozo* (Malta 1838; Valletta 1851; Malta 1858). İlk kitabı olup Malta'nın kültürü, folkloru, coğrafyası, topoğrafyası ve tarihi üzerine çocukluğundan beri edindiği ilmi birikimine dayanarak yazdığı, benzerlerine kıyasla oldukça faydalı ve ilgi çekici bilgilerle dolu popüler bir eserdir. Daha sonra N. Zammit'in ilâveleriyle *Historical guide to Malta and Gozo* adı altında yeniden neşredilmiştir (Malta 1870, 1872, 1879). 2. *Kitâbü'l-Muḥâvereti'l-ünsiyye* (Malta 1840). İngilizce öğrenen talebeler için Ahmed Fâris ile birlikte hazırladığı bu eser Arapça-İngilizce alıştırma-larla bir kısmı Batı medeniyet ve kültürünün üstünlüğünü telkin eden çeşitli diyalogları içermektedir. 3. *The Nestorians and their Rituals*. 1842-1844 ve 1850'de Mezopotamya'ya yaptığı misyonerlik gezisinin izlenimlerini yansıtan, Suriye Ya'kûbîleri, Katolikleri ve Keldânîleri'nin mevcut durumunu, Kuzey Irak Nestûrîleri ve Yezîdîleri'nin dini ilkelerini anlatan bir araştırma kitabıdır. 4. *A Visit to the Isthmus of Suez Canal Works* (London 1862). Süveyş Kanalı ile ilgili gözlemlerini içeren bir eserdir.

Badger'in bunlardan başka yayımlanmış çeşitli tercüme, ortak çalışma, edisyon, tebliğ ve raporları da bulunmaktadır (diğer eserleri için bk. Roper, s. 145-152).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rüzeyk, *el-Fethu'l-mübîn ft streti's-sâdeti'l-Bû Sa'idiyyîn* (nşr. Abdülmün'im Âmir – Muhammed Mürsî), Maskat 1397/1977, nâşirlerin girişi, s. mim; Serkîs, *el-Mu'cem*, I, 506; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 568, 823; A. S. Fulton – M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 202; Sa'd Muhammed el-Hece'sî, *ed-Delîlül-bibliyûcrâfi li'l-merâci' bi'l-vaṭanı'l-'Arabî*, Kahire 1975, s. 138; Necîb el-Akîfî, *el-Müsteşriḳûn*, Kahire 1980, II, 58; Afîf Abdurrahman, *el-Cühûdül-luḡaviyye ḫilâle'l-kamî'r-râbi' aşere'l-hicrî*, Riyad 1403/1983, s. 506; W. H. Behn, *Index Islamicus 1665-1905*, Millersville 1989, s. 39, 46, 153, 240, 242; Geoffrey Roper, "George Percy Badger", *BSMES*, II/2 (1977), s. 140-155. CENGİZ KALLEK

BÂDÎ

(البادى)

Mânevî halin belirtisi
ve başlangıcı olmak üzere
sâlikin içine doğan
gelip geçici hisler için kullanılan
bir tasavvuf terimi.

Sâlikin haline göre zaman zaman kalbinde zuhur eden tecelliler ve murakabe anında gönlünde meydana gelen hitap ve ilham niteliğindeki müşahade parıltılan *tavârik*, *tavâli*, *levâmî*, *levâih*, *kâdih*, *vâkı* ve *bâdî* (çoğulu bevâdî) gibi adlarla anılır. Sühreverdî bütün bu kelimelerin birbirine yakın anlamlar taşıdığını söyler.

Kalpteki bütün tecellileri ortadan kaldırarak onların yerine geçen ilâhî tecelliye "bâdî bilâ-bâdî" veya "Hak bâdîsi" denilir. İbrâhim el-Havvâs'ın, "Zuhur eden Hakk'ın bâdîsi diğer bâdîlerin hepsini yok eder" sözü bunu anlatır. Mutasavvıflar, "Şüphesiz ilk baştan yaratan ve tekrar yaratacak olan O'dur" (el-Burûc 85/13) meâlindeki âyetin ilâhî tecelliye işaret ettiğini söylerler.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'a*, s. 418, 430; Baklî, *Serḥ-i Şaṭhiyyât*, s. 548, 616; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 529; Hasan eş-Şerkâvî, *Mu'cemü'lfâzî's-şâfiyye*, Kahire 1986, s. 69.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

BA'DÎ

(بعدى)

Deneylerle kazanılan bilgi,
deney ve gözlemlere
dayanılarak varılan hüküm,
varlığı zaman veya sebeplilik açısından
başka bir varlığa bağlı olan şey
anlamında kullanılan
mantık ve felsefe terimi.

Ba'dî (Batı literatüründe a posteriori), "sonra" anlamında zaman zarfı olan *ba'd* kelimesinden türetilmiş olup, *kablî** (a priori) teriminin zıddıdır ve "zarûriyyât" denilen bilgi türlerinden en çok "mücerrebâta" yakındır. Nitekim Türk mantıkçısı Ahmed Cevdet mücerrebâtı, "Tekrar edilen gözlem ve deneylerden sonra varılan ve aklın kesin gözüyle baktığı ve tasdik ettiği hükümlerdir" (*Mi'yâr-ı Sedâd*, s. 90) şeklinde tarif etmiştir ki bu *ba'dî* için de geçerli olan bir tariftir. Deneylerden hükme ulaşmaya, sonuçtan sebebe ve eserden müessire doğru akıl yürütme anlamında "innî istidlâl" veya

"ba'dî istidlâl" denir. Bir yerden duman çıktığını görerek bundan orada ateş yandığı veya birinde cilt hastalığı bulunduğunu görerek bundan onun kanında bozukluk olduğu sonucuna ulaşmak böyle bir istidlâldır. Çünkü duman ateş yanmasının, cilt hastalığı kan bozukluğunun sonuçlarıdır.

İbn Sînâ'ya göre ontolojik bakımdan kablîlik (kablîyye) ve ba'dîlik (ba'dîyye) bazan zaman, bazan da varlıkların zatlari bakımından olur. Zaman bakımından önce var olan varlığa kablî, sonra olana ba'dî, zat bakımından ise bir varlığın ortaya çıkmasının (hudûs) illeti olan varlığa kablî, bunun ma'lûlüne de ba'dî denir. Bu son durumda ba'dî olan varlık, bütün zamanlarda var olsa bile, ma'lûl olması itibariyle zatı bakımından muhdes, dolayısıyla ba'dîdir (bk. *en-Necât*, s. 543). Kablîlik ve ba'dîlik ayrımı üzerinde geniş olarak duran İslâm düşünürlerinden biri de İbn Rüşd'dür. O Aristo'nun *Metafizika*'sına yazdığı şerhte "şey"ler arasındaki kablîlik-ba'dîlik ilişkisini mutlak anlamda, bir şey veya bir yerle ilgileri bakımından zaman, hareket, güç, mevki, bilgi, tanım, şeylerin özellikleri, tabiat ve cevherleri gibi daha başka yönlerden çeşitli tasniflere tâbi tutarak incelemiştir (bk. İbn Rüşd, II, 567 vd.; ayrıca bk. KABLÎ).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Fennî, *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 48-49; D. Julia, *Dictionnaire de la Philosophie*, Paris 1962, s. 21; İbn Sînâ, *en-Necât*, Tahran 1364 hş., s. 542-543; İbn Rüşd, *Tefstru Mâ Ba'de'l-tâbt'a*, II, 567 vd.; Cürcânî, *Şerḥu'l-Mevâkıf*, I, 470-472; Ahmed Cevdet, *Mi'yâr-ı Sedâd*, İstanbul 1293, s. 90-101; İsmail Hakkı İzmirli, *Mi'yârü'l-ulûm*, İstanbul 1341, s. 48-49.

M. NACİ BOLAY

BÂDÎ AHMED EFENDİ

(bk. AHMED BÂDÎ EFENDİ).

BÂDİS b. HABBÛS

(باديس بن حبوس)

Ebû Menâd el-Muzaffer Bâdîs
b. Habbûs b. Mâksin es-Sanhâcî
(ö. 466/1073)

Zîrîler hânedanının
Gırnata hükümdarı
(1038-1073).

Babası Habbûs'un 1038 yılında ölümü üzerine Gırnata hükümdarı oldu. Berberîler'le bazı yahudiler kardeşi Bulukkîn'i tahta geçirmek istedilerse de Araplar'la